

NOVIČE

kmetijskih, rokodelnih in narodskih reči.

Na svitlobo dane od krajske kmetijske družbe.

Odgovorni vrednik *Dr. Jurez Bleiweis.*

Tečaj VIII.

V sredo 10. maliga travna (aprila) 1850.

List 15.

Nekteri nar imenitništ pripomočki za povzdigo kmetijstva.

Je kmetovavec skerbel za pomnoženje živinske klaje in gnojá, mora potem še posebno skerbeti, de ima vedno velik kup gnojá v gnojni jami.

Ozrímó se, kar gospodarstvo z gnojem zadéne, po nemških, slovanskih in ogerskih kmetijah, in kmalo se bomo prepričali, de v teh deželah veči del kmetovavcov še nima praviga zapopadka od visoke vrednosti gnojá, ki je podloga vsiga kmetovanja — prava zlata ruda.

Žalostno, pa vunder resnično oponašanje!

Večimu delu kmetovavcov ni gnoj nič družiga, kakor soderga, ki se mora iz hleva spraviti, kader ga je preveč v njem, de pride na gnojiše pod kap in na sonce; de iz njega izteče vsa gnojnice, ki je za rastljine to, kar je vino za slabiga človeka; de družiga nič ne ostane v njem, kakor suha slama in dračje, katero svojo poslednjo moč še s tem zgubi, de se na njive v majhnih kupcih navozi in velikrat po več tednov ležati pusti, de vsa njegova moč v podnebje zgine, namest de bi se berž po njivi enakomerno raztrosil in plitvo podoral.

Kdor že mora gnoj po zimi na njivo peljati, naj ga skida saj na velike kupe, de skozi in skozi ne premérzne in svoje moči ne zgubi.

Pri plitvi zemlji s pešeno podlago raztrosi gnoj po njivi in pusti ga ležati, dokler ne seješ; zakaj če ga podôrješ in še le veliko pozneje seješ, se bo iz gnojnice ocedila nar rodovitniša mast v pesek, in zguba je velika.

Kdor hoče domá z gnojem prav ravnati, naj dela takóle, kakor skušnja in dobra kmetijska vednost uči:

Na dvoru ali kjer je scer pripraven prostor (ne pod kapam, ali kamor celi dan sonce pripeka temuč bolj pod senco), si napravi gnojno jamo, k večimu 2 sežnja (klaftri) globoko, katero po stranéh dobro zadelaj, na dnu pa z ilovco terdó zatolči, ki ne spusti gnojnice skozi.

Je gnojna jama napravljena, naméči nekoliko perstí, kakoršne koli, posebno pa blata iz grabnov ali iz kakošne mlake ali pa ruše v njo, in kidaj potem od tedna do tedna hlevni gnoj v njo, dokler ni polna.

Takó nakopičen gnoj pokrij spet s perstjo, na katero, kakor poprej, gnojá nakidaj.

Perst se napije tako gnojnice, in je posebno za se-nožeti kaj dober gnoj!

Hočeš moč hlevniga gnojá še povikšati, in, ko to storiš, tudi amonjakov smrad v hlevu odpraviti ali saj pomanjšati, potresi včasih gnoj v hlevu z gipsam, ali ga poškropi z hudičevim oljem (Vitriolöhl), ki je z vodó zmešano, de ni prehudo. Gips ali hudičevo olje, ki se sprimeta z amonjakom, to je, s tisto rečjó, ktera v hlevu smerdí, napravita, de rodovitni amonjakovec ne

more iz gnojja zbežati, ampak de v njem ostane. Tako se doseže z majhno rečjó dvojni dobiček: Gnoj ostane rodovitniši, in smrad v hlevu ne škodje živini.

Tam pa, kjer kmetovavci niso v stanu, dovelj persti med gnoj na gnojnim kupu razgerniti, najkup takó napravijo, de v sredi kupa luknja ostane, v katero se od časa do časa gnojnice vlije, de se je gnojni kup počasama skoz in skoz napije. Dobro je pri tem ravnanju tudi nekoliko hudičeviga olja gnojnici priliti, preden se v luknjo gnojniga kupa vlije.

(Konec sledí.)

Lahák pomoček gosence pokončati.

Spet smo brali od mjilenice ali žajfence, de je gotov pomoček, gosence pokončati. Nek kmetijski časopis pravi: Pobiranje gosenc z dreves je zamudno delo in tudi se pri tem delu veliko mladik pokonča. Nar hitrejši in nar ložji pomoček je žajfenca, to je, navadna žajfa za perilo se raztopí v merzli vodi. Za 20 krajc. žajfe je dovelj, več sto gosenc pokončati. Žajfenca se zjutraj in zvečer z ročno brizglo na drevésa brizgla, kjer so gosence gnejda. Žajfenca je hud strup za gosence. — Takó priporočujejo ne-ktore skušnje žajfenco — prav bi bilo, de bi se ta pomoček tudi pri nas na več krajih poskusil, in de bi nam kmetovavci po tem svoje skušnje na znanje dali.

Od oprostjenja zemljiš

na daije.

Ukaz ministerstva od 13. septembra 1849, §. 5. čerka d, pravi: de vse pravice gruntnih gospósk zastran predkupovanja nehajo brez odškodovanja.

Veči del so bile te pravice pri mitnih gruntih v navadi; pa že patent 31. marca 1788 jih je overgel, kér po tem patentu grajšine niso sméle gruntov spet nazaj vzeti, kader so rodovi pomérli, na kterih šte-tilo so jim bili mitni grunti v užitek dani, ampak óne so bile zavezane, take grunte drugim prepustiti, ali — kakor se sploh govori — kaufertne storiti.

Mitni grunti so po §. 12. ukaza 12. septembra 1849 v last sedanjim posestnikom izročeni; kakošno plačilo pa bojo gruntnim gospóskam za nje dali, bo ob kratkim od ministerstva razloženo, kér mu je Ljubljanska komisija v ti zadevi že predlog predložila.

Na dalje razloči pričijoči §. pod čerko e in f, de vse odrajtvila, ktere so podložni grajšinam zavoljo oskerbništva deželskih sodnij (Landgerichte) in zavoljo oskerbništva sodnih in politiških opravil dajali, brez odškodovanja nehajo.

Imenovani ukaz oznani v §. 5. pod čerkama e in f sledeče odrajtvila, ktere imajo brez odškodovanja ne-

hati: tlaka, ovës in jeziki za deželsko sodno gospósko (Landgerichtsrobot, Langerichtshafer, Landgerichtszungen), kancelijski ovës (Amtshafer), sodnjiška tlaka za sodnjiške poslopja (Gerichtsrobot für die Jurisdiktionsgebäude), denar za gospósko varstvo (obrigkeitliches Schutzgeld), denar za ogenj (Feuergeld), denar za čuvaja (Wachgeld).

Tém odrajtvilam bi imele mende tudi sledeče davšine prištete biti, kër so enake lastnosti, namrec: tlaka za prenašanje uradniških pisem in dnarjev (Bothenrobot mit Briefen und Geldern), pojezdni ovës (Pojesden oder Steuerritthaber), pojezdni denar (Pojezdengeld), denar za popotno varstvo (Skartgeld, Escortgeld)

Kër pa dozdej vse posamesne odrajtvila vsih grajšin še niso znane, bo treba pri distriktnih komisijah na tanjko razločiti, ako ima kaka davšina svoj izvir v imenovanih grajšinskih opravilih.

Posebno moramo opomniti od deželskih sodniških gojzdov ali borštov (Landgerichtswaldungen), v katerih so grajšine to lastino za to imele, kër so deželsko sodnijo (Landgericht) opravljale in v njih potrebne dervá za kurjavo kancelij in kéh (arestov) dobivale; zraven tega pa so tudi podložni imeli pravo do lesa.

Kër je tedaj opravilo deželске sodnije že davno nehalo, se ima tudi ta reč poravnati, kakor je pravično. To de lastnost takó imenovanih deželskih sodniških gojzdov mora biti na tanjko skazana, de se nikomur krivica ne zgodi.

Ambrož.

Dopis kmetijski družbi.

Predraga mati! Nikdar Vas, zlata mati, ne bom pozabila zató, kër ste me v Planino poslali. Serce mi od veselja igra, ki ga tudi Vam, ljubljena mati, de se z menoj radujete, razodeti hitim. Prav srečen dan, kterimu enaciga še nikdar nisim doživela bila, sim tu 2. dan t. m. obhajala.

Povabila sim namreč bila svoje meni udane prijateljke v sôbo svojiga neutrudljiviga in za moj in za prid mojiga kraja in naše domovine unetiga zagovornika gospoda Matija Korena — naj ga Bog živi in ga nam dolgo ohrani! — de bi se z odborom posvetvala za stran kmetijskiga gospodarstva.

Nar poprej Vam moram povedati, de me je kaj serčno razveselilo, ko sim slišala svoje ljubljene podpornike okrog mene zbrane večidel v milim domačim jeziku se pogovarjati. Prijazno so mi pota razodevali, ki k obilnim zakladam peljejo; povedali so mi lepo, kakó bi se dalo vode, ki mi travnike in njive škodljivo zaliva, znebiti; kako naj delam, de mi kerme ne zmanjka, de mi gojzd ne opeša, de bom debele vole in lepo čedo molznih krav imela; podučili so me kakó bi se nar hitreje s sadjonosnim drevjem in murbami preskerbela; kakó naj cesto brez prevelikih stroškov in zamude lično ohranim; in kakó naj z maham pokrite senožeti zboljšam i. t. d.

Glejte, ljuba mati! v kakó srečnim kraji med zvestimi prijatelji se znajdem, in še mnogo si jih bom pridobila, kër sim prepričana, de mi bodo radi v pomoč pristopili za svoj in moj prid.

Svesta sim si pa tudi vaše resnične ljubezni, predraga mati! zato Vas lepo prosim, de mojih prijateljev kmetijskiga stanú, ki Vas bodo prosili, de jim k meni priti dovolite, ne boste z jezikom odganjali, ki ga ne razumejo, ker po tem takim namen, vsaciga, tudi prostiga, pa scer najdeniga kmeta podučiti, bi se ne dosegel. Dajte mu tudi pooblastivno pismo (Diplom) v njegovim domačim jeziku. *)

*) Gotovo bo to pismice »kmetijsko družbo« razveselilo, ki je že z velikim veseljem brala od visoke časti vredniga gosp.

Terdno se nadjam, de, če Bog srečo da, mi tukej ničesar manjkalo ne bo. Z Bogam! Vas lepo pozdravim
Vaša hvaležna hči,
kmetijska podružnica v Planini.
(Podgrivarski.)

Popis Cerkníškiga jezera na Notrajskim.

(Dalje.)

Potoki in viri, ki tudi o suhim vremenu stanovitno v jezero tekó, so sledeči:

a) Ložki velki Oberh, ki v zglavje jezera teče, se po sredi njega proti Vodonosu vije in naliva malo Ponikvo, Beček, Sitarco in druge jame. Lahko je zapopasti, de velki Oberh v jezero mnogo vode stoči, če se prevdari, de voda, ki pod imenom Velki Oberh v jezero teče, ob deževnih časih velik kos visoke Obloške planjave potopí, in potem po mnogih požerkih poserkana, se po tamnih podzemeljskih žoltnih v Ložko dolino steka, kjer včasih, posebno ob hudih nalivih, pri sv. Roku za Ložam tudi človeške ribice (proteus anguineus) na svetlo prinese. Potem, ko se z Verhniškim in Šneperskim Oberham zedini, zalije skorej polovico dolnje fare, in stori Podobcam (Popotcam), Nadleščenam, Podcerkljanam in pa Dancam, noter do Danske golobine, silno škodo, kjer se pod zemljo s strašnim šumenjem valí, dokler golobine ne zagoltne, in privre unikraj Gole Goríce po pol ure dolgim podzemeljskim teku z velikim šumenjem in kípjenjem zopet na dan v zglavje jezera.

b) Dalje od Oberha na levi strani hohljá močan potok, ki Levišče in druge jame na desni strani Otoka zaliva, in se mu Tresenec mende zató pravi, kër vodo iz zemlje trese in jo nakviško poganja. *)

c) Na ravno ti strani za Otokam izvira otoški Oberh, kjer Otočani vodo zajemajo. On v svojim teku proti Bobnarcama zadnjiga jezera jame Gèbno, Kotel in Ponikvo napolnuje.

d) Iz Ušive Loke, ki je blizo Suhe Doljce, tudi še na ti strani stanovitno tečeta dva studenca, ki nimata posebnih imén.

Desna stran jezera pa sprejemlje:

a) Šterbešico, **) ki se z Lepšenšico sklene in v velki Oberh teče;

b) Žerovnišico, Grahovšico in pozneje tudi z Martinšico združeno, kamor se tudi studenca Grebenec, ki pri sv. Vidu, in Globovšek ki pri sv. Magdaleni izvira, ocejeta. Vse te vodé, čez Rejtije tečejo, in v požertnim Vodonosu blizo Spodnjiga Jezera tek dokončajo, in

c) Cerkníško, ki v znožje jezera mirno teče in dokaj mlinskih in žagnih kolés vertí.

Imenovane vode ne prestopajo v suhih časih svojih obal (bregov), temuč napolnujejo po svoji zmožnosti jame svojih strug, in če kaka votlina v strugi začne požrešno potok požirati, tudi struga kmalo presahne, in čolni, od sončnih žarkov nemilo paljeni, poleg suhe struge bolj mirno počivajo, kakor na morju barke, kader jih močne sidra (mački) na dno morjá pripnó. Kader so pa hudi nalivi, se voda močno naraša, in od

predsednika poslani napoved (program) tistih rečí, ki so imele v prvim shodu Planinske podružnice v pomén priti. Kakšno veselo in za domovino koristno življenje se bo obudilo v kmetijstvu, če bojo podružnice takó djansko pomagale. Z veseljem pričakujemo natanjko zvediti posamesne sklepe perviga zbora. Kar diplome zadene, je bilo v poslednjim velikim zboru v Ljubljani sklenjeno, de naj se pišejo Slovincam slovensko, Nemcam pa nemško. Vred.

*) Nekteri pravijo, de se mu zató Tresenec pravi, kër skorej vsakiga, kdor iz njega pije, merzlica tresti začne.

**) Kjer se rade vidre derže.